

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ВИМОГ ЩОДО ПІДПРИЄМСТВА–БОРЖНИКА У РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ ЦИВІЛЬНО–ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Іванова Л.Б..

Досліджено методика визначення складу та ціни вимог щодо підприємств–боржників в антикризовому управлінні суб'єктів реального сектору економіки на основі цивільно-правових відносин.

Ключові слова: антикризове управління, банкрутство, договірна політика, зобов'язальні відносини, склад та ціна вимог, штрафні санкції.

ВСТУП

Одним з важливих напрямів антикризового управління суб'єктів реального сектору економіки є формування договірної політики, предметом якої виступають зобов'язальні відносини.

Зобов'язальні відносини у сфері господарювання на основі комплексного підходу можливо уявити з боку боржника - пасивного суб'єкта, який отримує кредит, та з боку активного - дебітора, який цей кредит видає.

Для підприємства - боржника кредиторська заборгованість є важливим елементом господарської діяльності, каталізатором та умовою безперервності господарського процесу. В обігу метаморфоз оборотних засобів: гроші – товар – виробництво-товар-гроші кредиторська заборгованість перш за все стимулює швидкість обороту у сфері обігу.

Одночасно, з кредиторською заборгованістю у боржника, у активного суб'єкта господарювання виникає дебіторська заборгованість, яка є елементом його оборотних засобів. Розрахункова форма оборотних активів своєчасно повинна перетворюватись у грошову форму з метою забезпечення безперервності господарського процесу.

В такий спосіб, своєчасне погашення боргу є важливою умовою стабільної діяльності як боржника, так і кредитора. У цілях задоволення економічних інтересів боржника і кредитора, зниження їх економічних ризиків зобов'язальні відносини мають носити договірний характер. Договір між контрагентами, його основний зміст та нюанси виступають умовою для створення імунітету при розрішенні конфлікту між кредитором і боржником. Несвоєчасне погашення боргу або взагалі несплата його в зв'язку зі складним фінансовим становищем боржника призводить до судового вирішення спору, провадження справи про банкрутство.

У процедурі банкрутства на основі заяв кредиторів складається реєстр вимог кредиторів,

обгрунтованість яких доводяться даними у первинних документах бухгалтерського обліку, окремо господарських договорах. Розмір вимог відіграє рішуче значення щодо фінансового становища підприємства–боржника, його спроможності розрахуватися з боргами. Дотримання принципів ведення бухгалтерського обліку, належне документування, розробка принципів договірної політики на підприємстві та контроль за їх дотриманням дозволяє оскаржити у суді розмір та склад вимог кредиторів, тому проблема оцінки вимог або ціни та складу вимог є дуже актуальною для підприємств, які опинились у процедурі банкрутства.

Теоретико-методологічні основи антикризового управління представлено у роботах Іванюти С.М., Поддєрьогіна А.М., Терещенка О.О., Череп А.В.

Теоретико-методологічні основи фінансового аналізу діяльності підприємств з метою попередження банкрутства представлено у роботах О. Барановського, І. Бланка, В. Гейця, Л.Костирко, О. Терещенка.

В роботах О.Галенко обгрунтовано методичні підходи щодо удосконалення теорії, організації та функціонування системи фінансового аналізу банкрутства, розглянуто питання методики аналізу та обліку з урахуванням економіко – правових відносин у процедурі банкрутства.

Питання оцінки вимог щодо боржника у процедурі банкрутства не розглядалися.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей складу та ціни вимог кредиторів до боржника у процедурі банкрутства на основі нормативно-правових актів, які діють для суб'єктів реального сектору економіки України.

1 ОЦІНКА ВИМОГ У ГОСПОДАРСЬКИЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

У загальному вигляді оцінка вимог, яку можливо уявити як склад та ціну вимог, для суб'єктів реального сектору економіки у випадку несвоєчасного погашення боргу має законодавчу регламентацію згідно Цивільного, Господарського

Іванова Л.Б., к. е. н., доцент, Чернігівський державний технологічний університет, докторант КНЕУ ім. Вадима Гетьмана

Кодексів України. На основі положень цих законодавчих актів оговорюється умови господарювання (бажано, щоб так було) у тексті господарських договорів контрагентів. Необхідно відмітити, що різноманітність господарської діяльності зумовлює низку положень у договорах, які не оговорюються у законодавчих актах, що накладає на керівництво відповідальність за створення певних принципів при складанні договорів з метою посилення імунітету, захисту підприємства в ринкових умовах. Важливими елементами договірної політики є склад та ціна вимог. У законодавчих актах поняття ціни вимоги не використовується, але характер складових та розмір вимоги, яка несплачена вчасно, цілком відповідає економічному поняттю ціни, яка включає основний борг, суму втраченої вигоди, суму штрафних санкцій, суми індексації боргу в зв'язку з інфляційними процесами у економіці (як нарощена вартість основного боргу на суму штрафних санкцій).

Сума збитків підприємства–кредитора згідно ст.225 ГК визначається вартістю неоплаченого товару, робіт, послуг, а також додатковими витратами, які понесені у зв'язку з порушенням боржником зобов'язань за договором (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо).

Сума вимоги може включати неoderжаний прибуток (втрачену вигоду), «на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розрахувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною; матеріальну компенсацію моральної шкоди у випадках, передбачених законом» [4]. Для розрахунку втраченої вигоди необхідно мати відповідні документи. У якості таких втрат можуть виступати доходи, які можливо було б отримати кредитором за звичайних обставин.

Втрачена вигода має ймовірний характер визнання, розрахунки щодо її розміру залежать від конкретної ситуації, тому у господарській практиці частіше використовують штрафні санкції. Штрафні санкції регламентуються Цивільним Кодексом України у статтях 549-552 та Господарським Кодексом України у статтях 230–234, де записано, що штрафними санкціями «визнаються господарські суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин повинен сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання» [4]. Згідно Цивільного Кодексу неустойка існує у виді штрафу, або пені. Штраф нараховується у відсотках до основного боргу, пеня у відсотках від невиконаного зобов'язання за кожний день прострочення.

У Господарському Кодексу оговорюються умови та розмір штрафних санкцій, якщо договір укладено з суб'єктом господарювання державного сектору економіки або порушення пов'язане з виконанням державного контракту або фінансується за рахунок Державного бюджету України чи за рахунок державного кредиту: штраф стягується у розмірі 20% вартості неякісних (некомплектних)

товарів, робіт, послуг; за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня у розмірі 0,1% вартості товарів за кожний день прострочення; якщо прострочення складає понад 30 днів додатково стягується штраф у розмірі 7 % вказаної вартості.

У зв'язку з тим, що регламентація на основі Господарського кодексу стосується лише деяких обставин невиконання зобов'язань, широку палітру взаємовідносин можливо відобразити у господарських договорах. При цьому необхідно мати на увазі наступне. Якщо справа про несплату буде вирішуватись у судовому порядку, тобто стягнення суми буде здійснюється через суд, розмір штрафних санкцій обмежено, наприклад, розмір пені не може перевищувати подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період, за який сплачується пеня [7]; строк позовної давності для стягнення неустойки складатиме один рік [12].

Також на основі законодавства у договорі можуть передбачатись різні умови щодо складу і розміру штрафних санкцій, наприклад, збитки можуть відшкодовуватись у розмірі, не покритому штрафними санкціями; допускається стягнення тільки штрафних санкцій; стягнення або збитків або штрафних санкцій; стягнення у повному обсязі і збитків і штрафних санкцій [4]. В такий спосіб, для системного управління розрахунковими відносинами з постачальниками і покупцями, зокрема кредиторською заборгованістю, чіткого уявлення щодо договірної дисципліни, контролю за нею, на підприємстві доцільно розробити принципи договірної політики, яка також включатиме порядок руху документації згідно з етапами договірного процесу: планування, укладання договорів, контролю та аналізу за їх виконанням.

До договірної політики відносяться питання індексації боргу. Індикація боргу включається до ціни вимоги у складі інших сум і є невід'ємною складовою в умовах нестабільної економіки і розраховується за допомогою офіційно визначених індексів інфляції за періоди простроченого боргу, перемножених між собою та на основну суму боргу. Крім того, за кожний день несплати борг індексується на показник 3% річних. Індикація не відноситься до штрафних санкцій і сплачується одночасно з основною сумою боргу.

2 ОЦІНКА ВИМОГ В АНТИКРИЗОВОМУ УПРАВЛІННІ ЩОДО ПІДПРИЄМСТВА-БОРЖНИКА З УРАХУВАННЯМ НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БАНКРУТСТВО

При порушенні справи про банкрутство підприємство-боржник знаходиться і у правовому полі Закону про банкрутство, згідно з яким існують певні умови щодо складу вимоги та її ціни, по-перше, вона має бути визначена виключно у грошовій формі. По-друге, з точки зору процедури банкрутства вимоги можна поділити на вимоги ініціюючого кредитора (за його вимогами здійснюється впровадження справи про банкрутство) та вимоги всіх інших кредиторів, склад яких теж має певні особливості.

Ціна (розмір) вимоги ініціюючого кредитора складається з сум основного боргу «за передані товари, виконані роботи і надані послуги, сум кредитів та позики з урахуванням процентів, які зобов'язаний сплатити боржник, а також індексу інфляції від суми основного боргу та трьох відсотків річних від простроченої суми, нараховані згідно статті 625 Цивільного кодексу України» [10], останнє і дозволяє по відношенню до поняття розміру боргу використовувати поняття ціни вимоги.

На індекс інфляції та три відсотка річних від суми боргу підвищується сума, яку повинен сплатити боржник у випадку несвоєчасного повернення боргу. Ці суми не є штрафними санкціями, а за економічною сутністю є засобом захисту майнових інтересів кредитора в умовах інфляційних процесів в економіці.

Склад вимог ініціюючого кредитора має певні обмеження: у заяві, ініціюючої справу, кредитора до складу грошових зобов'язань боржника не зараховуються наступні види зобов'язань:

- недоїмка (пеня та штраф), яка визначена на дату подання заяви до господарського суду,

- зобов'язання, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян,

- зобов'язання з виплати авторської винагороди,
- зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, тому вимоги, що впливають з корпоративних прав, зокрема отримання певної частки прибутку (дивідендів) та активів у разі ліквідації боржника (банкрута), не можуть задовольнятися в межах провадження у справі про банкрутство;

- вимоги уповноважених органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо стягнення адміністративно-господарських санкцій за порушення норм антимонопольного, банківського, валютного законодавства, законодавства про цінні папери, про ціноутворення, господарських санкцій [10],

- зобов'язання перед кредиторами, вимоги яких забезпечено заставою майна боржника. Ці кредитори не можуть ініціювати справу про банкрутство у межах боргу, яке зіставлене майном.

Тобто всі перелічені зобов'язання не можуть бути визначальними чинниками у провадженні справи про банкрутство підприємства – боржника. Але сплата їх здійснюється у процесі справи, хоча і в різній послідовності. Наприклад, вимоги забезпечених кредиторів сплачуються у першу чергу, вимоги, які виникли із зобов'язань внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, у другу чергу, а суми штрафних санкцій у шосту.

У якості кредиторів, які ініціюють справу про банкрутство, можуть бути органи, які здійснюють контроль за своєчасною сплатою податків (податкова служба), зборів та внесків до соціального фонду (Пенсійний фонд), тобто кредиторів, які мають юридичну зацікавленість у справі.

Поняття податку та збору визначено у статті 6 Податкового Кодексу: «Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку... Збором (платою,

внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів». Сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому цим Кодексом порядку, становить податкову систему України [8]. Загальний порядок, вичерпний перелік загальнодержавних та місцевих податків і зборів (обов'язкових платежів) встановлено статтями 7-10 цього Кодексу. Податки і збори (обов'язкові платежі), справляння яких не передбачено зазначеним Кодексом, сплаті не підлягають.

Пеня, штраф, інші фінансові санкції, що застосовуються до платника податків за порушення податкового законодавства, в перелік загальнодержавних та місцевих податків і зборів (обов'язкових платежів), передбачених статтями 7-10 Податкового Кодексу, не включені. В такий спосіб, у суму вимоги контролюючих органів при провадженні справи про банкрутство боржника штрафні санкції не включаються. Крім того, згідно Закону про банкрутство, якщо підприємство знаходиться у процедурі банкрутства та його господарська діяльність не припиняється, штрафні санкції не нараховуються [6].

В залежності від виду конкурсних кредиторів порядок включення вимог до реєстру буде відрізнятися, що наведено у таблиці 1.

Суми податків, зборів (обов'язкових платежів) сплачуються у процедурі банкрутства у третю чергу, штрафні санкції, які були нараховані до провадження справи про банкрутство, погашаються тільки у шосту чергу. У випадку, якщо підприємство – боржник є заявником в провадженні справи про банкрутство у складі суми, яка подається у заяві включається своєчасно несплачена заробітна плата.

У відмінності від ініціюючих кредиторів розмір вимог конкурсних кредиторів, які подають заяву до суду о заборгованості у 30-денний строк зі дня оголошення о провадженні справи про банкрутство, не мають обмежень, до них не застосовуються правила безспірності, єдина умова – вони повинні мати грошову форму. Склад вимог визначається ознаками, які наведено вище.

Кредитори (пріоритетні) включають до складу своїх вимог окрім вимог заробітної плати, виплати, які не включаються до складу вимог ініціюючих кредиторів: виплати з аліментів; з відшкодування шкоди, завданої здоров'ю або життю громадян; авторської винагороди. До складу вимог з оплати плати включаються заборгованість по основній, додатковій заробітній платі, а також заохочувальні і компенсаційні виплати згідно Закону про оплату праці.

Залогові кредитори, якщо їх вимоги повністю забезпечені заставою, не мають право ініціювати справу про банкрутство боржника. У даному випадку відсутні докази неплатоспроможності боржника. Але майно, яке знаходиться у заставі може не забезпечити суму виручки від продажу предмета застави. Розрив між виручкою та сумою кредиторських вимог повинен складати у такому випадку не менш 300 мінімальних заробітних плат.

Таблиця 1 Формування реєстру вимог до боржника у процедурі банкрутства в залежності від видів конкурсних кредиторів

Кредиторські вимоги, які не мають пресекатільного строку дії - можуть бути заявлені без дотримання 30-денного строку.		Кредитори (конкурсні),	
		які подали заяву до суду у 30-денний строк	які не подали заяву до суду у 30-денний строк
Види кредиторів та умови включення до реєстру		Складові обґрунтування вимог для включення до реєстру	
Кредитори (пріоритетні) щодо вимог заробітної плати, аліментів; з відшкодування шкоди, завданої здоров'ю або життю громадян; авторської винагороди.	Залогові кредитори	Не зобов'язані надавати докази безспірності вимог (підтверджених виконавчим документом) Мають право заявити спірні вимоги, які підтверджені договором, накладними, рахунками-фактурами, довіреністю на отримання товару і тощо.	Вимоги вважаються погашеними
Включаються розпорядником майна до реєстру кредиторів на основі заяви або за даними бухгалтерського обліку підприємства – боржника (ч.1 ст. 14 Закону про банкрутство)	Включаються розпорядником майна до реєстру кредиторів на основі заяви або за даними обліку (ч.6ст.14) Умова: необхідно зробити запити до Єдиного реєстру заборони на відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру обтяжень рухомого майна	Копія заяви та вимог надається підприємству-боржнику Перевірка обґрунтування вимог кредитора боржником, інвентаризація кредиторської заборгованості	Не включаються до реєстру кредиторів
	Включення окремо до реєстру вимог кредиторів відомості про майно боржника, яке є предметом застави	Подача акту перевірки взаєморозрахунків з доказами виникнення договірних відносин до суду. Невизнання вимог конкурсних кредиторів боржником може бути оскаржено у суді.	Погашення вимог кредиторської заборгованості боржником можливо поза процедурою банкрутства.
Складання реєстру вимог кредиторів			
Попереднє засідання суду (не пізніше трьох місяців після проведення підготовчого засідання)			
1) затверджує реєстр вимог конкурсних кредиторів 2) встановлює строк проведення зборів кредиторів (не пізніше 10 днів після проведення суду)			

Доказами з боку кредитора можуть бути: висновок незалежного експерта, інформація о звичайних цінах на подібний товар у даному регіоні, а також пропозиції щодо купівлі предмета застави з боку третіх осіб. Згідно зі ст.28 Закону про заставу, застава може бути припиненою, в даному випадку кредитор повинен навести докази припинення, а також первинні документи бухгалтерського обліку, що вимоги залишились непогашеними.

ВИСНОВКИ

В такий спосіб, підприємства реального сектору економіки регулюють зобов'язальні відносини у сфері господарювання згідно нормативних актів Цивільного та Господарського Кодексів на основі господарських договорів. Важливим елементом

договірної політики є визначення у договорі складу та ціни вимоги у випадку несвоєчасній сплати боргу.

Ціна вимоги може складатися із декількох частин: суми збитків (основний борг, додаткові втрати та втрачена вигода, яка має ймовірний характер визнання); суми неустоек (штраф, пеня); сум, які виступають своєрідною формою збільшення ціни за використання простроченої кредиторської заборгованості - інфляційні нарахування та нарахування 3% річних.

В умовах банкрутства вимоги до боржника згідно законодавства про банкрутство набувають певних особливостей, які необхідно урахувати у бухгалтерському обліку господарської діяльності боржника у процедурі банкрутства. Крім того, розмір вимог впливає на подальшу спроможність боржника.

Склад і розмір вимог ініціюючого кредитора зумовлено певними межами (не менш 300

мінімальних заробітних плат), строками непогашення. Вимоги повинні мати безспірний характер, тобто доведено у судовому порядку до справи про банкрутство про законність таких вимог. Але у процедурі банкрутства частина визнаних зобов'язань боржника не враховується у ціні вимоги. Ціна вимоги до боржника з боку кредитора не може включати: суму збитків, які визначені у Господарському Кодексі, як втрачена вигода, та інші суми (фінансових санкцій, зобов'язань, які виникли внаслідок завдання шкоди життю і здоров'ю громадян; зобов'язань з виплати авторської винагороди, зобов'язань перед засновниками (учасниками) боржника-юридичної особи), але які можуть бути сплачені у процедурі банкрутства у різній послідовності. В такий спосіб, кредитор, особливо в умовах інфляції, зазнає збитки, якщо можливо так висловитись, згідно законодавства про банкрутство.

Склад вимог конкурсних кредиторів регламентується Законом про банкрутство: пріоритетні кредитори включають до своїх вимог ті складові, які не мають право включати ініціюючи справу кредитори та залогові кредитори. Щодо інших конкурсних кредиторів, то оговорюється лиш те, що їх вимоги повинні мати грошовий вигляд. У законодавстві не визначені питання стосовно ціни вимог конкурсних кредиторів. В такий спосіб, ціну вимоги, її складові, особливо щодо втрат, які мають ймовірний характер, доцільно навести у господарському договорі і, як важливий елемент договірної політики бажано, щоб вона мала визначальне значення у судовому вирішенні конфлікту суб'єктів реального сектору економіки. На нашу думку, це певною мірою дозволило б зберегти фінансовий стан кредитора, підвищити рівень економічної відповідальності дебітора та уникнути розповсюджених тіньових схем у процедурі банкрутства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вінник О.М. Господарське право / Вінник О.М. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 556 с.
2. Галенко О.М. Методика ліквідації підприємства в системі цивільно-правових відносин ; Формування ринкових відносин в Україні [наук. зб.] / О.М. Галенко. – Київ. - 2006. - вип. 5. – С. 60 - 69.
3. Галенко О.М. Економічно-правові аспекти ліквідації підприємств в Україні ; Формування ринкових відносин в Україні [зб. наук. праць] / О.М. Галенко. – К. - 2006. - вип.6. – С. 36 - 41.
4. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (остання редакція від [15.01.2011](#)) [Електронний ресурс]: за даними сайту / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>
5. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 196-14 [Електронний ресурс]: за даними сайту / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>
6. Закон України «Про банкрутство» («Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» В редакції Закону N 784-XIV від 30.06.99) [Електронний ресурс]: за даними сайту / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>
7. Закон України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» 543/96-вр, (остання редакція від 20.02.2002 на підставі 2921-14)
8. Податковий Кодекс від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // Все про бухгалтерський облік. - 2011. - № 1 – 3.
9. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку /Уклад. В.Кузнецов. – Х.: Фактор, 2009. – 416 с.
10. Постанова № 15 Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про банкрутство» від 18 грудня 2009 року. [Електронний ресурс]: за даними сайту [ligazakon. ua](http://ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS090853.html). - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS090853.html
11. Рекомендації Президії Вищого Господарського Суду України «Про деякі питання практики застосування Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом"» від 04.06.2004 р. N 04-5/1193 /Ліквідація підприємств: процедура та облік [Текст]: збірник систематизованого законодавства /укл. О.Б.Кушина. – К.: Бліц-Інформ, 2006. – Вип.4 – С. 127 – 141.
12. Цивільний Кодекс України, змінений і доповнений законом від 15 грудня 2005 р. // Бізнес. Збірник систематизованого законодавства. – 2008. - № 4. – С.34 – 236.